

Filológiai Tanszékének ülészaka, amely – egybeesve a varsói Ady-kiállítással és a lengyel Ady-fordítók érdekes vita-tanácskozásával – tudományos igénnyel közelítette meg az Ady-problémát. Az ülészak természetéből kifolyólag a hangsúly ezúttal nem annyira Ady költészetére, mint inkább költészete kapcsolódásainak és szomszéd népi hatásának jellegére vetődött. Bori Imre, Csukás István, Kemény G. Gábor e szomszéd népi vonatkozásokat mutatta be, míg Molnár István, J. R. Nowak és Csapláros István az Ady-életmű lengyel vonatkozásairól szól. Radó György az Ady-fordítók dilemmáit elemezte, Lagzi István a lengyel Ady-ünnepségeket mutatta be. Ha a lengyel olvasó azonban kézbe veszi ezt a könyvet, eligazodását mégis jobban szolgálja a két bevezető dolgozat: Király István rövidre fogott Ady-pályakepe és Czine Mihály összehasonlító szempontokat is érvényesítő előadása. Általában, a konkrét kapcsolatok és érintkezések az összehasonlításnál nagyobb súllyal jutnak szóhoz, és a lengyel olvasó joggal kérheti számon a magyar és a lengyel szimbolizmus bármily vázlatos összevetését.

A végső szó azonban az elismerésé: a fényképek reprodukcióival illusztrált kis kötet jó szolgálatot tesz a lengyel–magyar kulturális kapcsolatoknak, és elmélyíti Ady lengyelországi ismertségét.

Fried István

Pomogáts Béla: Radnóti Miklós. Bp. 1977. Gondolat K. 229 l.

Radnóti Miklós első verseskönyvei szűkebb baráti körén túl alig váltottak ki megértést; aki foglalkozott is velük, netán méltatta, leginkább keresettség, modorosságot és eredetieskedést látott bennük. Tényként kell elfogadnunk, hogy az akkori hagyományosabb ízlés szempontjából meghökkentőek voltak az olyan szókötések, mint a „lábadozó szél”, s az olyan képek, mint „hasrafeküdt utakon itt a napfény” és „nagyokat melázva vakarja farát”. A pályakezde versein felismerhető vonásokban – idill, népieskedés, szabad vers, „kötöttségei” – sokan utánérzést, önállótlanyságot láttak, s olyan alacsony lírai szintet, ahonnan képtelenség nagy költészetig emelkedni.

Ugyanakkor barátai kiálltak mellette, figyelemmel kísérték fejlődését, megmutatták lírájának változásait, gazdagodását, a belsőbb körökre húzódat, s az eszközeinek sokszínűségét. Úgy tűnik mégis, hogy az irodalomtörténészekre az előbbi nézetek erősebben hatottak, mert Bori Imre: Radnóti Miklós költészete című (Újvidék,

1965.) könyvét leszámítva, csak rövidebb-hosszabb részlettanulmányok előzték meg Pomogáts könyvét.

A szerző a fentebb említett nézetek tanulságain okulva vizsgálta az életmű egészét, és többek között annak a szerves összefüggésnek a minél teljesebb feltárására helyezte a hangsúlyt, hogy a korai kötetek merész képelete, ötletes mozgékonyága és gazdag élményfedezete miként teremtett biztos alapot, háterszágot a későbbi eredményekhez. Pomogáts alkalmazza azt az irodalomtörténeti igazságot, hogy ami első megjelenésekor ellenérzést vált ki vagy esetleg közömbös, abban csírázhat az új, a más, az addig szokottól eltérő. Többen foglalkoztak már azzal, hogy Radnóti idillje mennyire másféle, mint az évezredek régi, az antikvitásból ismert. Az életrajzíró találó elemzésekkel bizonyítja, hogy nála nem a természetben való feloldódásról, sokkal inkább ahhoz menekülésről van. E megállapítást persze némileg finomítani kell. Mert költői valloások és versek egyaránt mutatják, hogy a visszatérésnél a természet világába több történt; egyes motívumai mintegy beépültek a lírikusi énbé; szinte a lélek tartozékaivá váltak.

S ennek szerepe volt abban, hogy Radnóti költészetében „összebékült” az idill és a haláltudat (számos példa közül szinte látélet hiteleségű, ahogyan az *Októberi erdőben* az őszi enyészet támad a nyári öröme). Pomogáts a versek vizsgálata és magyarázata alapján meggyőzően szól arról, hogy a természetben keresett harmónia miként készítette egyre jobban elő az utat a haláltudat megnövekedéséhez. A költő szüntelenül foglalkozik a virágok, fák, növények belső életével, helyzetükbe képzelettel magát, hogy minél pontosabban, szebben és megragadóbban eleveníthesse meg a jelenségeket. Megfigyeléseinek alaposságáról az ekkori szókészlet árulkodik (gyakoriak a mozzanatos ígék), s kezdeti impresszionizmusa épp ezek által lesz beleélésé. A szerző arról is ír, hogy ez az idilli és panteisztikus játék több annál, mint aminek első pillantásra vélnénk: bennük van a költő állásfoglalása a fenyegetettséggel és – azon át – a korával szemben.

A lírikusi világ feltérképezése és megértése szempontjából elengedhetetlen, hogy ne elégedjünk meg a szavak általános tartalmával, hanem a sajátost, az egyedit is próbáljuk meglesni bennük. Radnóti esetében a belső – vagyis a mindenki mástól eltérő – alkat megrajzolásának különösen nagy a jelentősége. Egyetlen poétát sem lehet (Radnótit a legkevésbé) megérteni kora reális

irodalmi környezete nélkül, de úgy sem, ha nem találjuk meg a kellő egyensúlyt a külső és belső jegyek között. Egyetlen példát említve csupán, a költő sokat foglalkozott a félálomban jelentkező érzésekkel és az ébredés titokzatos és szorongató percével. Szinte kínálja magát a lehetőség, hogy ezt kapcsolatba hozzuk a környezet, a kor nyomasztó voltával. De Radnóti versein az ébredés válik úrrá, ragaszkodik álmiaihoz, de ezzel éberebbé tudja tenni magát, – ahogy Lesznai Anna írja – „éberebbé az átlagember ébredésénél.” Az összetettség máshol is jelentkezik. Rónay György figyelmeztetett arra, hogy a „halál” megjelenésének van konkrétan meghatározható pillanata, az a jugoszláv–magyar konfliktus, amelyik sokkhatást idézett elő az akkori fiatalok között. Ugyanő hivatkozik Bálint Györgyre, aki halálra ítéltetésről beszél, ami azonban nem kedvetleníthet el, sőt, inkább erőt ad. Radnóti kifejezte így „egész nemzedékének akkori hangulatát”.

Az összefüggések a lírai világ belső körein túl olyan „külső” relációban is feltáruhatnak, amilyen a nemzedéki együvértartozás. Egyértelműnek veszi ma már az irodalomtudomány, hogy Radnóti és kortársai a *Nyugat* „harmadik” költőnemzedékéhez tartoznak. Meg kell azonban jegyezni – a szerző is utal rá –, hogy itt tulajdonképpen már a kezdetektől egybemosódik a generáció (mint korosztály) és a nemzedék (mint szellemi együttes) fogalma. Babits, amikor ítéletet mondott róluk, generációs oldalról fejtette ki nézeteit: „Egészen természetesnek találom, hogy a generációs probléma éppen annak a nemzedéknek irodalmi gondolkodásában jut különös jelentőségre, amely többé kevésbé tudatosan érzi, hogy alkothat ugyan kitűnő műveket, de lényegi megújulást az előbbi nemzedékhez képest, forradalmat, mint az, nem remélhet hozni.” Hozzáteszi még, hogy a fiatalabbak érvényesülési harca számára érthetetlen, mert mindenhol csak segítséget kaptak. Ha most a fiatalabb korosztály tartalmából indulunk el, akkor a szerző által a Harmadik nemzedék címszó alatt lejegyzett névsor szakadozottá válik, mert pl. amikor Csorba Győző pályakezdő kötetét megjelent, akkor Radnóti már hatot tudhatott magáénak (nem számítva önálló költeményét, illetve tanulmányát). Hét év időkülönbség jelentős eltéréseket sejtet. Hasonlatos eredményre jutunk akkor is, ha a *Nyugathoz* való viszonyt jelöljük meg magyarázó pontként, mert a korosztály egyik-másik tagjával (Csorba, Hajnal Gábor) kezdetben kifejezetten elutasító volt a folyóirat magatartása. S az ide sorolt költők közül többen (Weöres, Takáts

Gyula) akkor egyértelműen kifogásolták a „nemzedéki” egybesorolás gondolatát.

Mindez arra figyelmeztet, hogy a szerzőnek „a harmadik generáció költői tudata és esztétikája” (119. l.) mibenlétét taglalva hangsúlyosabban kellett volna foglalkozni a *különbségekkel*, az elterő, még csak távolról sem hasonló vonásokkal (Weöres Sándor írja *Harmadik nemzedék* című versében, hogy néhányuk úgy illik össze, „mint sárgadinnye sóval és tubákkal”).

Babits Mihály írta egyik jegyzetében, hogy a lázadás akkor indokolt, ha egyrészt van mi ellen fellépni, másfelől pedig, ha eredménye nem könnyebbség és hanyagság, hanem merészség és művészet. Pomogáts a kismonográfiájában a lehetőségekhez mért részletességgel követi az ehhez – mármint a szembeszegüléshez – vezető utat, illetve annak egyes állomásait. Radnóti otthoni élményeitől a reichenbergi politikai tájékozódáson át a Szegei Fialok Művészi Kollégiumáig és a tovább ívelő pálya fordulópontjairól szólva. Aláhúzza annak jelentőségét, hogy második kötetét az ügyesség elkoboztatta, mondván, ez nem csökkentette, inkább növelte a költő harc-készségét: az ösztönös lázadás tudatos tájékozódássá nemesült. Kevesebb teret kap ugyanakkor a Radnóti kortársaktól emlegetett „szemérmes hazaszeretet”, amely különösen az utolsó versekben lett példaadóvá.

A három nagyobb szerkezeti egységre tagolt könyv középső, *Meredek út* című fejezete szerint akkor tárhatók fel teljes mélységükben a lírát tápláló források, ha azokat történelmi-társadalmi összefüggéseikkel és az európai események viszonylatában vizsgáljuk. A szerző jó arányosítással oldotta meg, hogy az olvasó képet kapjon azokról a lényeges történelemsokról, amelyek a harmincas években és a negyvenesek elején tág horizontú költő számára fontosak voltak. Már a kortárs kritika felfigyelt arra, hogy Radnóti mily gazdagsággal és elmélyülten fejezte ki mindazt, amit tapasztalt, ami foglalkoztatta. Így jutott el Pomogáts a *Hispania*, *Hispania* című alfejezetben ahhoz, hogy lírájának rangos helye van az európai antifasiszta költészetben: a haladó értelmiség félelmének és reményének és harcának meg-rajzolása által.

A szerző kötet-, illetve verscímekeket írt könyvének részei fölé. Ekként is kifejezve azt, hogy nem kívülről, hanem a belső értékek feltárásának szándékával vizsgálta az élet és a művek egységét. Feladatát – vitára készítő lapjaival együtt – tárgyilagos, pontosságra törő elemzéssel oldotta meg.

Laczkó András